

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तङ्गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्।
तस्य॑ पर्णम॑च्छिद्यत। तत्पर्णो॑ऽभवत्। तत्पर्णस्य॑ पर्ण॒त्वम्।
ब्रह्म॑ वै पर्णः। यत्पर्ण॑शा॒ख्या व॑त्सान॒पाक॑रोति।
ब्रह्म॑णै॒वैनान॑पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो वै पर्णः। गा॒य॒त्राः प॒शवः॑॥१॥

तस्मा॑त्रीणि॒त्रीणि पर्ण॑स्य॒ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पर्ण॑शा॒ख्या गाः प्रा॑र्पय॒ति। स्वयै॑वैना॒ देव॑तया प्रा॑र्पय॒ति।
यङ्काम॑ये॒ताप॒शुः स्या॒दिति॑। अ॒पर्णान्त॑स्मै शुष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यङ्काम॑ये॒त प॒शुमा॑न्त्स्या॒दिति॑।
ब॒हुप॑र्णान्त॑स्मै बहु॑शा॒खामा॑ह॒रेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्रा॑ची॒मा ह॑रेत्। दे॒वल॑ोक॒मभि॑ ज॒येत्। यदु॑दी॒चीं
मनु॑ष्यलो॒कम्। प्रा॒चीमु॑दी॒चीमा॑ ह॒रति॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भि॒जि॒त्यै।
इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने
दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्ष॒स्याध्य॑क्षाः।
अ॒न्तरि॑क्ष॒देव॒त्याः खलु॑ वै प॒शवः॑॥३॥

वा॒यव॑ ए॒वैनान्प॑रि॒ ददा॑ति। प्र वा ए॒नाने॑तदा क॑रोति। यदा॑हं।
वा॒यवः॑ स्थे॒त्युपा॑यवः स्थे॒त्याह॑। यज॑मानायै॒व प॒शूनु॑प

ह्वयते। दे॒वो वः॑ स॒वि॒ता प्रा॒र्पय॑त्वित्या॒ह॒ प्र॒सू॒त्यै। श्रेष्ठ॑तमा॒य॒
कर्म॑ण॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तम॒ङ्कर्म॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह।
आप्या॑यध्वम॒घ्निया दे॒वभा॒गमित्या॑ह॥ ४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्येभ्य॑श्चाप्या॒यन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒
इन्द्रा॑याप्या॒यय॑ति। ऊ॒र्ज॑स्वतीः प॒यस्वती॑रित्या॒ह। ऊ॒र्जः॑ हि
प॒यः स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इत्या॑ह॒ प्रजा॑त्यै।
मा वः॑ स्तेन॒ ई॒शत॒ माऽघ॑शः॒ स इत्या॑ह॒ गु॒प्त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः
परि॑ वो वृ॒ण॒क्तित्या॑ह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ
स्यात॒ ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः करो॑ति॥ ५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शूना॑ङ्गोपी॒थाय॑। तन्मा॑त्सा॒यं
प॒शव॑ उप॑स॒माव॑र्तन्ते। अ॒न॒धः सा॑दयति। गर्भा॑णा॒न्धृत्या॒
अ॒प्र॒पा॒दाय॑। तस्मा॑द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॒पा॒दुकाः। उ॒परी॑व॒
नि॒द॒धाति॑। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै॥ ६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ दे॒वभा॒गमित्या॑ह करोति नव॑ च॥ ————— [१]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इत्य॑श्चप॒र॒शुमा॑द॒त्ते प्र॒सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॒ह॒ यत्यै॑। यो वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। नैनाः॒ स हि॑न॒स्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। स ए॒ना न॑ हि॒न॒स्ति। अ॒श्वप॑र्श्वा ब॒र्हि॒रच्छै॑ति।

प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिंसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान
एव रयिन्दधाति। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह।
रक्षसामपहत्यै। प्रेयमंगाद्धिषणा बर्हिरच्छेत्याह। विद्या
वै धिषणा। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया
वितष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवांसो वै
कवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो
यदेतदुक्ता यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति।
देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिरासद् इत्याह। बर्हिषः समृद्धौ।
कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदङ्किं च। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा वस्यसे
प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः
प्रतिप्रोच्यं बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिंसायै। यावतः
स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिष्यात्। अति तद्यज्ञस्य
रेचयेत्। एकं स्तम्बं परिदिशेत्। तं सर्वन्दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वर्षवृद्धमसीत्याह। वर्षवृद्धा वा
ओषधयः। देवबर्हिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति।
मा त्वाऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिंसायै। पर्व ते
राध्यासमित्याहर्ष्यै। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह।

नास्यात्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देव॑र्ब॒हिः श॒तव॑ल्शं वि॒रोहे॒त्याह॑। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
प्र॒जाना॑ प्र॒जन॑नाय। स॒हस्र॑वल्श वि व॒यः रु॑हेमेत्याह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। पृ॒थि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हीत्या॑ह
प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒युङ्गा॒युङ्गान्मु॒ष्टीलु॑नोति। मि॒थुन॑त्वाय प्रजा॑त्यै।
सु॒स॒म्भृता॑ त्वा स॒म्भरा॑मीत्याह। ब्रह्म॑णै॒वैन॑त्स॒म्भर॑ति॥१२॥

अ॒दित्यै॑ रा॒स्त्राऽसी॑त्याह। इ॒यं वा अ॒दितिः॑। अ॒स्या
ए॒वैन॑द्रा॒स्त्रां करो॑ति। इ॒न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑नमित्याह। इ॒न्द्रा॒णी वा
अ॒ग्रे दे॒वता॑ना॒ः स॒मन॑ह्यता। साऽऽध्नी॑त्। ऋ॒द्ध्यै स॒न्नह्य॑ति।
प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जाना॑मप॒रावा॑पाय। तस्मा॑त्स्ना॒वस॑न्तताः
प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ गृ॒न्धिङ्ग॑श्चा॒त्वित्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति।
स ते॒ मा॒स्था॒दित्या॑हाहि॑सायै। प॒श्चात्प्रा॑श्चमुप॑गूहति।
प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॑ः रे॒तो धी॑यते। प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॑ः रे॒तो
दधा॑ति। इ॒न्द्रस्य॑ त्वा बा॒हुभ्या॑मु॒द्यच्छ॑ इत्याह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व
यज॑माने दधाति। बृ॒हस्प॑ते॒र्मूर्धा॑ ह॒रामी॑त्याह। ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑
बृ॒हस्प॑तिः॥१४॥

ब्रह्म॑णै॒वैन॑द्धरति। उ॒र्वन्त॑रि॒क्षम॑न्विहीत्याह गत्यै। दे॒वङ्ग॑म॒सीत्या॑ह।
दे॒वाने॒वैन॑द्मयति। अ॒न॒धः सा॑दयति। गर्भा॑णान्धृत्या
अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॑द्गर्भाः प्र॒जाना॑मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व नि

दधाति। उपरी॒व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै॥१५॥

स्यो॒नित्वाय॑ स्व॒धाकृ॑ताऽसीत्या॒ह दाय॑द्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः सम॑ष्ट्यै॥—[२]

पूर्वे॒द्युरि॒ध्माब॒रुहिः॑ क॑रोति। य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ गृही॒त्वोप॑वसति।
प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत। तस्यो॒खे अ॑स्र॒सेताम्। य॒ज्ञो
वै प्र॒जाप॑तिः। यत्सा॑न्नाय्यो॒खे भव॑तः। य॒ज्ञस्यै॒व तदु॒खे
उप॑दधात्यप्र॒स्र॒साय॑। शु॒न्धध्व॑न्दैव्याय॒ कर्म॑णे देवय॒ज्याया॑
इत्या॒ह। दे॒वय॒ज्याया॑ ए॒वैना॑नि शु॒न्यति॑। मा॒तरि॒श्वनो॑
घ॒र्मोऽसी॑त्या॒ह॥१६॥

अ॒न्तरि॑क्षं वै मा॒तरि॒श्वनो॑ घ॒र्मः। ए॒षां लो॒कानां॑ विधृत्यै।
द्यौर॑सि पृथि॒व्यसी॑त्या॒ह। दि॒वश्च॒ ह्येषा॑ पृथि॒व्याश्च॒ सम्भृ॑ता।
यदु॒खा। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। वि॒श्वधा॑या अ॒सि पर॑मेण॒ धाम्ने॑त्या॒ह।
वृष्टि॑र्वै वि॒श्वधा॑याः। वृष्टि॑मे॒वावरु॑न्धे। दृ॒हंस्व॒ मा ह्य॑रित्या॒ह
धृत्यै॑॥१७॥

वसू॑नां प॒वित्र॑म॒सीत्या॑ह। प्रा॒णा वै वस॑वः। तेषां
वा ए॒तद्वा॑ग॒धेय॑म्। यत्प॒वित्र॑म्। तेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति।
श॒तधा॑र॒सह॑स्र॒धार॑मित्या॒ह। प्रा॒णेष्वे॒वायु॑र्दधाति सर्व॒त्वाय॑।
त्रि॒वृत्प॑लाशशा॒खाया॑न्दर्भ॒मय॑ भवति। त्रि॒वृद्वै प्रा॒णः।
त्रि॒वृत्त॑मे॒व प्रा॒णं म॑ध्य॒तो यज॑माने दधाति॥१८॥

सौ॒म्यः पूर्णः॑ संयो॒नित्वाय॑। सा॒क्षात्प॒वित्र॑न्द॒र्भाः।

प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः।
तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यः ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं
प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयः सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स
इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतः
स्वाहाकृतः स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य
विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं
भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह।
द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपाञ्चैवौषधीनां च रसः सः सृजति।
अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं
यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि
दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः।
इमानेव लोकान्यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासाङ्कर्मा विष्करोति।
सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह।
इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवैतामिलोकान् यथापूर्वन्दुहे। अथो
यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्तै। एवमेवैना एतदुपस्तौति।
तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दु-
हन्ति॥२२॥

ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यो॑ ह॒विरिति॑ वाचं॒ विसृ॑जते।
 य॒थादे॒वतमे॒व प्रसौ॑ति। दै॒व्यस्य॑ च मा॒नुषस्य॑ च॒ व्यावृ॑त्तैः।
 त्रि॒राह॑। त्रि॒षत्या॒ हि दे॒वाः। अवा॑चं य॒मोऽन॑न्वार॒भ्योत्तराः॑।
 अप॑रिमितमे॒वाव॑ रुन्धे। न दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। अ॒ग्निव॑द्वे
 दा॑रुपा॒त्रम्। यद्दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्॥२३॥

या॒तया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पु॒रोडा॑शमु॒खानि॑
 वै ह॒वी॑र्षिः। नेत॑ इ॒तः पु॒रोडा॑शः॑ ह॒विषो॑ या॒मोऽस्ती॑ति।
 का॒र्ममे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। शू॒द्र ए॒व न दु॑ह्यात्। अ॒सतो॑
 वा ए॒ष स॒म्भूतः॑। यच्छू॒द्रः। अ॒हवि॑रे॒व तदि॒त्याहुः॑। यच्छू॒द्रो
 दो॒ग्धीति॑॥२४॥

अ॒ग्निहो॑त्रमे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॑ नोत्पु॒नन्ति॑। य॒दा खलु॑ वै
 प॒वित्रं॑म॒त्येति॑। अथ॒ तद्धि॑वि॒रिति॑। स॒म्पृच्य॑ध्वमृतावरी॒रित्या॑ह।
 अ॒पाश्चै॒वौष॑धीनां च॒ रस॑र्ष॒ स॑र्ष॒ सृज॑ति। तस्मा॑द॒पाश्चै॒वौष॑धीनां
 च॒ रस॑मुप॒जीवामः॑। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॑ इत्या॒ह। पु॒ष्टिमे॒व
 यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒ त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य दधीत्या॒ह॥२५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयित्वा। सं॒वत्स॑र॒र्ष॑
 सोमं॑ न पिब॑ति। पु॒नर्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः॑
 खलु॑ वै सा॒न्नाय्य॑म्। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सा॑न्नाय्यं पिब॑ति।
 अ॒पुन॑र्भक्ष्यो॑ऽस्य सामपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॑नापि दध्यात्।
 यन्मृ॒न्मयो॑नापि दध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑र्ष॒ स्यात्॥२६॥

अ॒य॒स्पा॒त्रेण॑ वा दा॑रुपा॒त्रेण॑ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि॑ सदे॒वम्।

उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि
 विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं करोति।
 विष्णो हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनधः सादयति।
 गर्भाणान्धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः।
 उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य
 लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्याह
 स्यात्सादयति पञ्च च॥ [३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्य वै
 सन्ततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य
 विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य
 सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा
 यज्ञस्येत्याहवनीयात्सन्तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनां
 सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्य
 प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥२८॥

यज्ञमेवारभ्यं प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा
 आपः। वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः
 प्रणयति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति।
 आपो वै देवानां प्रियन्धामं। देवानामेव प्रियन्धामं प्रणीय
 प्रचरति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवारभ्यं प्रणीय

प्रचरति। वेषाय॑ त्वेत्या॑ह। वेषाय॑ ह्ये॒नदा॑दत्ते। प्रत्युष्ट॑रक्षः
प्रत्युष्टा॑ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सामप॑हत्यै। धूर॑सीत्या॑ह। एष
वै धुर्यो॑ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्व॑र्युं च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒पस्पृ॑श्यात्ये॑ति। अध्व॑र्योश्च
यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑स्मान्धूर्व॑ति॒ तं धूर्व॒ यं व॒यं
धूर्वाम्॑ इत्या॑ह। द्वौ वाव॑ पुरु॑षौ। यश्चै॒व धूर्व॑ति। यश्चै॒नन्धूर्व॑ति।
तावु॑भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒ सस्त्रि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒
जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तम॒न्देव॑हूतम॒मित्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्॥३१॥

अहु॑तमसि॒ हवि॑र्धान॒मित्या॑हाना॒त्यै। दृ॒ह॑स्व॒ मा ह्वा॑रित्या॑ह
धृत्यै॑। मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॑ इत्या॑ह मि॒त्रत्वा॑य। मा भे॒र्मा
संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हि॒सिष॑मित्या॑हाहि॒सायै॑। यद्वै किं च॒
वातो॑ नाभि॒ वाति॑। तत्सर्वं॑ वरु॒णदे॑वत्यम्। उ॒रु वा॑तायेत्या॑ह।
अवा॑रुणमे॒वैन॑त्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा॒ सवि॑तुः प्र॒सव॑ इत्या॑ह
प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह॥३२॥

अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु आ॑स्ताम्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॑ह
यत्यै॑। अ॒ग्नये॑ जुष्टं॒ निर्व॑पामीत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनां॑ जुष्टं
निर्व॑पति। त्रि॒र्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॑काः। ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै।
तूष्णीं॑ च॒तुर्थ॑म्। अ॒परि॑मितमे॒वाव॑रुन्धे। स ए॒वमे॒वानु॑पूर्व॑र
हवी॑र॒षि निर्व॑पति॥३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हेत्या॑ह व्यावृ॑त्यै। स्फा॒त्यै त्वा॒

नारा॑त्या॒ इत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। तम॑सीव॒ वा ए॒षोऽन्तश्च॑रति।
 यः प॑री॒णहि॑। सुव॑र॒भि वि ख्ये॑षं वैश्वान॒र॒अ॒योति॑रित्या॑ह।
 सुव॑रे॒वाभि वि प॑श्यति वैश्वान॒र॒अ॒योतिः॑। द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑
 गृही॑त उद॑वेपेताम्। दृ॒५ह॑न्ता॒न्दुर्या॑ द्यावा॑पृथि॒व्योरित्या॑ह।
 गृहा॑णां द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्विहीत्या॑ह॒ गत्यै॑।
 अदि॑त्यास्त्वोप॒स्थे सादया॑मीत्या॑ह। इयं॑ वा अदि॑तिः। अ॒स्या
 ए॒वैन॑दुप॒स्थे सादय॑ति। अ॒ग्ने ह॒व्य५ र॑क्षस्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑॥ ३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हवी५षि निर्वपति गत्यै चत्वारि
 च॥ _____ [४]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। सोऽपः॑। अ॒भ्य॒ग्निय॑त। तासां॑ यन्मे॒ध्यं
 य॒ज्ञिय॑५ सदे॑वमासीत्। तदपो॑द॒क्राम॑त्। ते द॒र्भा अ॑भवन्।
 यद्द॒र्भैर॑प उ॒त्पु॑नाति। या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः॑ सदे॑वा आपः॑।
 ताभि॑रे॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। द्वा॒भ्यामु॒त्पु॑नाति॥ ३५॥

द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। दे॒वो वः॑ स॒वि॒तोत्पु॑ना॒त्वित्या॑ह।
 स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। अ॒च्छि॒द्रेण॑ प॒वि॒त्रेणे॒त्याह॑।
 अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छि॑द्रं प॒वि॒त्रम्। तेनै॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति।
 व॒सोः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑रित्या॑ह। प्रा॒णा वा आपः॑। प्रा॒णा
 व॒सवः॑। प्रा॒णा र॒श्मयः॑॥ ३६॥

प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्त्सं पृ॑णक्ति। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतं
 मे क॒र्मास॑दिति। स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॑ कर्म॒ भव॑ति। प॒च्छो

गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुव
इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं
नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रं
यज्ञपतिम्॥ ३७ ॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य
इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे।
संज्ञामेवासांमेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनापः
प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह।
यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ३८ ॥

अथो रक्षसामपंहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता
आरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह।
इयं वा अदितिः॥ ३९ ॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनं ग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति
मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते।
तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो
रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं
प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥ ४० ॥

अधिषवंगमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवंगमेवैनत्करोति।
 प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह।
 अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह।
 यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते।
 देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह।
 ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमि
 शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां
 हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।
 इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं सङ्घातं
 जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरघ्नी
 वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
 यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां
 मध्येऽवसार्य यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्
 ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह विजित्यै॥४३॥

वृङ्क् एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठं एषां भवति। वर्ष्पवृद्धमसि
 प्रति त्वा वर्ष्पवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्ष्पवृद्धा वा ओषधयः।
 वर्ष्पवृद्धा इषीकाः समृद्धौ। यज्ञं रक्षांस्यनु प्राविशन्।
 तान्यस्मा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतं
 रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षांसि निरवन्दयते। अप
उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं वै
वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति।
ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्त्तवा आह।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या
अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं
करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय।
तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा
मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि।
यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी
सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्येताः शम्यामात्रमेकमहः।
दिवः स्कम्भनिरासि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह।
द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः
स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह।

द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
 प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
 आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह।
 यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
 एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न हि
 तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावञ्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय
 त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे
 धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि
 प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
 प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती
 पिष्पाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि
 निष्क्रव्यादं सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्।
 तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धं
 रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षांस्येव निर्दहति।
 अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि
 वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके

ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृ॒ष्ट॒हेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृ॒ष्ट॒हति। ध॒र्त्रमस्यन्तरिक्षं दृ॒ष्ट॒हेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृ॒ष्ट॒हति। ध॒रुणमसि दिवं दृ॒ष्ट॒हेत्याह। दिवमेवैतेन दृ॒ष्ट॒हति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृ॒ष्ट॒हेत्याह। दिश एवैतेन दृ॒ष्ट॒हति। इमानेवैतैर्लोकान्दृ॒ष्ट॒हति। दृ॒ष्ट॒हन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्रे कपालान्युपदधाति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एकमग्रे कपालमुप दधाति। एकं वा अग्रे कपालं पुरुषस्य सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं स॒ष्ट॒स्करोति। आत्मानमेव तत्स॒ष्ट॒स्करोति। तं स॒ष्ट॒स्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया तत्सम्मितम्। यन्नवं। त्रिवृता तत्। यद्वशं। विराजा तत्। यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि। इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृ॒ष्ट॒हति। अथायुः प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामङ्गिरसान्तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि

तपसा तपति। तानि ततः सङ्स्थिते। यानि घर्मे
कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसु इति चतुष्पदयुर्चा वि मुञ्चति।
चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दहति सम्भवति तस्य सङ्स्कृतमात्मानं द्वादश सङ्स्थिते त्रीणि
च॥

[७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहु।
अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु
यत्यै। सं वपामीत्याहु। यथादेवतमेवैनानि संवपति।
समापो अद्विरङ्गत समोषधयो रसेनेत्याहु। आपो वा
ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा
एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाहु। सः रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः
सृज्यध्वमित्याहु। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः।
ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा
एकधा सः सृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः
स्थ समद्विः पृच्यध्वमिति पर्याप्लावयति। यथा सुवृष्ट
इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै
त्वा संयौमीत्याहु। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्नयै
त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याहु व्यावृत्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याहु।
यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाहु॥५८॥

घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायु॑रित्या॒ह। वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॒माने॑ दधाति।
 उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते॑ य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व
 प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृह्णीष्वेत्या॒ह। सर्व॑मे॒वैन॑
 सत॑नुं करोति। अथाप॒ आनी॑य॒ परि॑मार्ष्टि। मा॒स ए॒व
 तत्त्वचं॑ दधाति। तस्मा॑त्त्व॒चा मा॒सं छ॒न्नम्। घ॒र्मो वा
 ए॒षोऽशा॑न्तः॥५९॥

अ॒र्धमा॒सेऽर्ध॑मासे॒ प्रवृ॑ज्यते। यत्पु॑रो॒डाशः॑। स ई॒श्वरो॑
 यज॑मान॑ शु॒चा प्र॒दहः॑। पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः।
 शान्त्या॑ अ॒प्रदा॑हाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः।
 अथो॑ रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। अ॒न्तरि॑त॒ रक्षो॑ऽन्तरि॑ता अ॒रात॑य॒
 इत्या॑ह॥६०॥

रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै। पु॒रोडा॑शं वा अधि॑श्रित॒ रक्षा॑स्यजिघा॑सन्।
 दि॒वि ना॒को ना॒माग्नी॑ रक्षो॑हा। स ए॒वास्मा॑द्रक्षा॒स्यपा॑हन्।
 दे॒वस्त्वा॑ स॒विता॑ श्र॒पय॑त्वित्या॒ह। स॒वितृ॑प्रसूत ए॒वैन॑
 श्र॒पय॑ति। व॒र्षि॑ष्ठे अधि॑ नाक॒ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै।
 अ॒ग्निस्ते॑ त॒नुवं मा॑ऽति॒धागि॑त्या॒हाऽन॑तिदाहाय। अ॒ग्ने ह॒व्य॑
 रक्ष॑स्वेत्या॒ह गु॒प्त्यै॑॥६१॥

अ॒विद॑हन्तः श्र॒पय॑तेति॒ वाचं॑ वि॒सृज॑ते। य॒ज्ञमे॒व
 ह॒वीष्य॑भि॒व्याह॑त्य॒ प्रत॑नुते। पु॒रोरु॑च॒मवि॑दाहाय॒ श्रु॒त्यै
 करो॑ति। म॒स्तिष्को॑ वै पु॒रोडा॑शः। तं यन्ना॑भि॒ वा॒सये॑त्।

आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अ॒भिवा॑सयति। तस्माद्ब्रु॒हा
म॒स्तिष्कः। भस्म॑ना॒ऽभिवा॑सयति। तस्मा॑न्मा॒ऽसेना॑स्थि
छुन्न॑म्॥६२॥

वे॒देना॒भिवा॑सयति। तस्मा॒त्केशैः शिर॑श्छुन्न॑म्। अख॑लतिभावुको
भवति। य ए॒वं वेद॑। प॒शोर्वै प्र॑ति॒मा पु॑रो॒डाशः। स
नाय॑जुष्क॑म॒भिवा॑स्यः। वृथे॑व स्यात्। ई॒श्वरा यज॑मानस्य
प॒शवः प्रमे॑तोः। सं ब्रह्म॑णा पृच्य॑स्वेत्याह। प्रा॒णा वै
ब्रह्म॑॥६३॥

प्रा॒णाः प॒शवः। प्रा॒णैरे॒व प॒शून्त्सम्पृ॑णक्ति। न प्र॒मायु॑का
भवन्ति। यज॑मानो॒ वै पु॑रो॒डाशः। प्र॒जा प॒शवः पु॑रीषम्।
यदे॒वम॑भिघा॑रयति। यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑ प॒शुभिः सम॑र्धयति।
दे॒वा वै ह॒विर्भृ॑त्वाऽब्रु॑वन्। कस्मि॑न्नि॒दं म्र॑क्ष्यामह॒ इति॑।
सो॑ऽग्नि॑रब्रवीत्॥६४॥

मयि॑ त॒नूः सं निध॑ध्वम्। अ॒हं व॒स्तं ज॑नयिष्यामि।
यस्मि॑न्म्रक्ष्यध्व॒ इति॑। ते दे॒वा अ॒ग्नौ त॒नूः सन्त्य॑दधत।
तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॑। सोऽङ्गा॑रेणा॒पः।
अ॒भ्य॑पातयत्। तत॑ एक॒तो॑ऽजायत। स द्वितीय॑म॒भ्य॑पातयत्॥६५॥

ततो॑ द्वि॒तो॑ऽजायत। स तृतीय॑म॒भ्य॑पातयत्। तत॑स्त्रि॒तो॑ऽजायत।
यद॒द्ध्यो॑ऽजायन्त। तदा॒प्याना॑माप्य॒त्वम्। यदा॒त्म॒भ्यो॑ऽजायन्त।
तदा॒त्म्याना॑मात्म्य॒त्वम्। ते दे॒वा आ॒प्येष्व॑मृजत। आ॒प्या
अ॑मृजत् सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदि॒तः सूर्या॑भिनिमृक्ते॥६६॥

सू॒र्याभि॑नि॒मृ॒क्तः कु॒न॒खि॒निं। कु॒न॒खी श्या॒वद॑ति।
 श्या॒वद॑न्न॒ग्रदि॑धिषौ। अ॒ग्रदि॑धिषुः प॒रिवि॑त्ते। प॒रिवि॑त्तो
 वी॒र॒हणि॑। वी॒र॒हा ब्र॑ह्म॒हणि॑। तद्ब्र॑ह्म॒हणं॑ नात्य॑च्यवत।
 अ॒न्तर्वे॑दि नि॒नय॑त्यव॒रुद्धौ॑। उ॒ल्मु॒केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रु॒तत्वाय॑।
 श्रु॒तका॑मा इव॒ हि दे॒वाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छत्रं ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्यपातयत्सूर्याभिनिमृक्ते

देवाः॥ [८]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इति॑ स्प्यमाद॑त्ते प्रसू॑त्यै।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
 आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। आद॑द इन्द्र॒स्य
 बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति।
 स॒हस्र॑भृष्टिः श॒तते॑जा॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॑तन्महि॒मानं॑
 व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मते॑जा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वै वा॒युः॥६८॥

तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै॑ ना॒मासु॑र आसीत्। सोऽ॒बि॒भेत्।
 य॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्यन्तीति॑। स पृ॒थि॒वीम॒भ्यव॑मीत्।
 सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॒
 लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॑ व्य॒धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॒वि
 दे॒वय॑जनीत्या॒ह॥६९॥

मे॒ध्यामे॒वैनां॑ दे॒वय॑जनीं करोति। ओष॑ध्यास्ते मूलं॒ मा
 हि॑सि॒षमि॑त्या॒ह। ओष॑धीना॒महि॑सायै। व्र॒जं ग॑च्छ
 गो॒स्थान॑मित्या॒ह। छ॒न्दांसि॑ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑।

छन्दाँस्येवास्मै॑ व्रजं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते
द्यौरित्या॑ह। वृष्टि॑र्वै द्यौः। वृष्टि॑मेवाव॑ रुन्धे। ब॒धान॑ दे॒व
सवितः पर॒मस्या॑ परावतीत्या॑ह॥ ७०॥

द्वौ वाव॑ पुरुषौ। यं चै॒व द्वेष्टि॑। यश्चैनं॑ द्वेष्टि॑। तावु॒भौ ब॑ध्नाति
पर॒मस्या॑ परावति॑ शतेन॒ पाशैः॑। योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ वयं
द्विष्मस्तमतो॒ मा मौ॑गित्या॒हानि॑म्रुक्त्ये। अ॒रुरु॑र्वै नामा॑सुर
आसीत्। स पृ॒थिव्यामुप॑मुतोऽशयत्। तं दे॒वा अप॑हतोऽरुः
पृथि॒व्या इति॑ पृथि॒व्या अपा॑घ्नन्। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒रुः।
अप॑हतोऽरुः पृथि॒व्या इति॑ यदाह॥ ७१॥

भ्रातृ॒व्यमे॒व पृ॒थिव्या॑ अप॑हन्ति। तैऽमन्यन्त। दि॒वं वा
अ॒यमि॒तः प॑तिष्यतीति॑। तम॒रुरु॑स्ते दि॒वं माऽस्का॒निति॑ दि॒वः
पर्य॑बाधन्त। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒रुः। अ॒रुरु॑स्ते दि॒वं मा स्का॒निति॑
यदाह॑। भ्रातृ॒व्यमे॒व दि॒वः परि॑बाधते। स्त॒म्बय॑जुर्हरति॑।
पृथि॒व्या ए॒व भ्रातृ॒व्यमप॑हन्ति। द्वितीय॑ हरति॥ ७२॥

अ॒न्तरि॑क्षादे॒वैनमप॑हन्ति। तृ॒तीय॑ हरति॑। दि॒व
ए॒वैनमप॑हन्ति। तू॒ष्णीं च॑तुर्थ॑ हरति॑। अप॑रिमितादे॒वैनमप॑हन्ति।
असु॑राणां वा इ॒यमग्र॑ आसीत्। याव॑दासीनः परा॒पश्य॑ति।
ताव॑द्दे॒वाना॑म्। ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्। अ॒स्त्वे॒व नोऽस्याम॑पीति॑॥ ७३॥

क्य॑न्नो दास्य॒थेति॑। याव॑त्स्व॒यं परि॑गृह्णी॒थेति॑। ते
वस॑व॒स्त्वेति॑ दक्षिणतः पर्य॑गृह्णन्। रु॒द्रास्त्वेति॑ प॒श्चात्।

आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा।
रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं
परिगृह्णन्ति॥ ७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः
सव इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितं
हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्।
प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्।
प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेना देवयजनीं
करोति॥ ७५॥

प्राञ्चो वेद्यं सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची
श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति।
यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः
पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा
अतितिष्ठद्रक्षाः स्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः
प्रजाः स्युः। स्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्यः। वज्रेणैव
यज्ञाद्रक्षाः स्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं
खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायता।
तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेया। चतुरङ्गुलं

खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै
खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं
करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं
पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव
भ्रातृव्यं निर्भज्यं। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि
स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वीं
चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य
विसृपो विरष्णिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं
जीरदानुर्यामैरयश्चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्यां
अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो
अनुदृश्यं यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय।
इध्माबर्हिरुपसादय। सुवं च सुचंश्च सम्मृद्धि। पत्नीः
सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै।

उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक आप
आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः।
स्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाहं द्वितीयं हर्तीति परिगृह्णति देव्यजनीं करोति भवन्ति
खनत्यकरेतत्कृत्वा रक्षोघ्नोरर्पयति॥ [९]

वज्रो वै स्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत।
पुरस्तात्तिर्यञ्चं धारयति। वज्रो वै स्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य
दक्षिणतो रक्षां स्पृहन्ति। अग्निभ्यां प्राचंश्च प्रतीचंश्च।
स्येनोदीचश्चाधराचंश्च। स्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
भ्रातृव्यमपहत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनित्ते। आत्मानमेव
पवयते। स्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव
भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै।
यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य
कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राहुतिपथादिध्मं
प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्रुयाद्बर्हिषां
प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं
प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति।
दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः।

प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन् उत्तरतरा तीर्थे। ततो
मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रतिष्ठति
प्रजया पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्याश्वपर्शुं यो वै पूर्वद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽपोऽवधूतन्धृष्टिर्देवस्येत्याहुः
सं वंपामि देवस्य स्यमा दंदे वज्रो वै स्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तरहित्यै
द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥